

Η ΕΘΝΙΚΗ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ ΚΑΙ Η ΕΝΤΑΞΗ ΑΛΛΟΔΑΠΩΝ ΜΑΘΗΤΩΝ ΣΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ: Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΗΣ ΧΙΟΥ

Ελευθεράκης, Θεόδωρος
Επίκουρος Καθηγητής
Πανεπιστήμιο Κρήτης

Γιαβρίμης, Παναγιώτης
Λέκτορας
Πανεπιστήμιο Αιγαίου

Τσαγκάτος, Εμμανουήλ
Εκπαιδευτικός
Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση

Abstract

The aim of the present essay is to study the aspects of ethnic identity in adolescent, immigrant students and to compare them to the equivalent of native students, based mainly on the two components of ethnic identity ('commitment' and 'exploration'). The method used to implement the study was to conduct quantitative research, in the form of a structured questionnaire, distributed to students of the last class of Primary school, as well as to students of the first and second class of High school. The sample of this research of 166 students of the municipality Chios, of which 83 were immigrant students, who were equated with respect to their demographic, with 83 native students. The questionnaire used in this research based in research of Phinney (1992). According to research results, immigrant students seem to form the layers of exploration and commitment to their ethnic identity through the conflicting elements of the social environment in which they live. Furthermore, there is a distinct difference in the formation of their identity as opposed to that of native students.

Λέξεις κλειδιά

Εθνική ταυτότητα, υποχρεωτική εκπαίδευση, νησιωτικότητα.

0. Εισαγωγή

Η βιομηχανική επανάσταση υπήρξε το πλαίσιο δημιουργίας των κατάλληλων συνθηκών ανάδειξης τόσο της αστικής τάξης, όσο και μικρότερων πολιτικών σχηματισμών, των «πολιτικά συγκεντρωτικών οντοτήτων» (Gellner, 1992: 19), δηλ. των εθνικο-αστικών κρατών. Θεωρήθηκε ότι μέσα σε μια μικρότερη ενιαία, συμπαγή, συγκεντρωτική και ελεύθερη κρατική αγορά, θα διεξάγονταν ευκολότερα η οικονομική και παραγωγική δραστηριότητα της αστικής τάξης και η περεταίρω ανεμπόδιστη ανάπτυξή της (Μπαλιμπάρ, 1991: 138).

Αυτή η ιστορική επιλογή αποτέλεσε τη βάση διαμόρφωσης και ακολούθως εξάπλωσης της ιδεολογίας του εθνικισμού. Ο εθνικισμός έχει ως αρχή αφενός τη δημιουργία των εθνών-κρατών και, αφετέρου, επιδιώκει την ταύτιση έθνους και κράτους, ώστε κάθε έθνος να αποκτήσει τη δική του κρατική και πολιτική υπόσταση (Κοροβίνης & Ζιάκας, 1987: 45. Gellner, 1992: 14. Βεΐκος, 1995: 15. Ελευθεράκης, 2006: 113). Αποτέλεσμα των παραπάνω ήταν η αύξηση των εθνικο-απελευθερωτικών κινημάτων κατά την περίοδο του 19^{ου} και των αρχών του 20^{ου} αιώνα που οδήγησαν στη δημιουργία νέων εθνών-κρατών, εδραιώνοντας μια κοινή συλλογική συνείδηση που στηρίζονταν στην κοινή εθνική ταυτότητα των πολιτών τους.

Κατά την πρώτη πεντηκονταετία του εικοστού αιώνα τα εθνικιστικά ιδεώδη άρχισαν να υποχωρούν μέσα στα νέα και τα παλαιότερα πλέον καπιταλιστικά εθνοκράτη, αναπάντεχα όμως μετά το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο άρχισαν να εγείρονται ξανά νέες εθνικοαπελευθερωτικές διεκδικήσεις, που μάλλον, κατά τον Connor (1977 στο Μιχαήλ, 1992: 23) οφείλονται στη διαρκώς διογκούμενη «επιρροή της παγκόσμιας από-αποικιοποίησης». Επίσης κατά την ίδια περίοδο σε κράτη όπου υπήρχαν διαφορετικές φυλετικές ταυτότητες (π.χ. Η.Π.Α., Βόρεια Ιρλανδία) δημιουργούνται παράλληλα και άλλες μορφές κοινωνικής και πολιτικής σύγκρουσης, δηλαδή εκτός από την ταξική σύγκρουση εμφανίζεται μια δεύτερη νέα μορφή πάλης αυτή του φυλετικού ανταγωνισμού και της φυλετικής σύγκρουσης και διάκρισης (Pistoï, 1991: 20-21).

Κατά την περίοδο της τρίτης βιομηχανικής επανάστασης (Γιούλτσης, 2005: 154) ή της μετανεωτερικότητας αναπτύσσεται μια κατάσταση διαρκούς ρευστότητας, όπου αναδύεται μια έντονη και διαρκή αμφισβήτηση του «ορθού λόγου», της αντικειμενοποιημένης πραγματικότητας και νομιμοποιημένων θεσμών, αξιών και ιδεών της σύγχρονης εποχής και, παράλληλα, αναγνωρίζεται η διαφορετικότητα και η ιδιαιτερότητα της μοναδικότητας της ανθρώπινης ύπαρξης και του νοήματος που δίνει το άτομο σε αυτή (Bauman, 2002). Αποτέλεσμα των παραπάνω είναι η εμφάνιση της *κρίσης ταυτότητας* στα, ως επί το πλείστον, συμπαγή εθνο-κράτη. Επιπρόσθετα, η ραγδαία τεχνολογική πρόοδος, το τέλος του Ψυχρού Πολέμου, η αύξηση της μετανάστευσης, η σχετική πρόοδος της δημοκρατίας και η εν συνόλω ανάπτυξη της παγκοσμιοποίησης της σύγχρονης διεθνούς κοινότητας επιτείνουν την κρίση ταυτότητας βοηθώντας στη διάσπαση και διασπορά των ήδη υπαρχόντων εθνοκρατών ή στη δημιουργία πολυπολιτισμικών κοινωνιών (Ψαρρού, 2005: 11 Δαμανάκης, 2007: 16) και επιβεβαιώνοντας ότι «ο σύγχρονος κόσμος βιώνεται ως ο κόσμος της προόδου και μαζί του αλλοτριωμένου πνεύματος» (Habermas, 1993: 33).

Η δημιουργία, λοιπόν, ευρύτερων πολυπολιτισμικών κοινωνιών αποτελεί μια πραγματικότητα, η οποία δοκιμάζει τις ταυτότητες των πολιτών των εθνο-κρατών, δημιουργώντας προβληματισμούς και συγχύσεις, καθώς και συγκρούσεις μεταξύ των γηγενών και των αλλοδαπών πολιτών αυτών των κοινωνιών.

1. Η Ταυτότητα και η Κοινωνικοποίηση του Ατόμου

Η «ταυτότητα συνεπάγεται τη διαφορά» οριοθετώντας την ύπαρξή μας και κάνοντας «διακρίσεις, συγκινησιακά φορτισμένες: εμείς και οι άλλοι (οι ξένοι, οι αντίπαλοι, οι εχθροί)» (Βέικος, 1993: 15-16). Η ταυτότητα χαρακτηρίζεται ως «φαντασιακό αντικείμενο», με δομικές διαστάσεις της τη συμπληρωματικότητα του εαυτού και του άλλου, έχοντας ως αναγκαία συστατική συνιστώσα της την ετερότητα, η οποία αποτελεί βασικό στοιχείο για κάθε κοινωνιογνωστικό σύστημα κατηγοριοποιήσεων και αναπαραστάσεων του περιβάλλοντος (Κωνσταντοπούλου, κ.ά., 1999: 11-12).

Η ταυτότητα είναι δηλωτική ότι το άτομο «ανήκει στον εαυτό του» και συγχρόνως «ανήκει στην ομάδα», σε μια ή σε όλες της ομάδες στις οποίες μπορεί να διαντιδρά, όπως αυτή της οικογένειας, της σχολικής τάξης, της κοινωνικής τάξης, του έθνους, της πόλης, της κοινότητας, του κόμματος κ.λπ. (Βέικος, 1993: 16). Η ταυτότητα, λοιπόν, παραπέμπει στην έννοια του Εαυτού, δηλαδή στο σύνολο των ατομικών χαρακτηριστικών του ατόμου, αλλά και στην έννοια του κοινωνικού ρόλου που καλείται να διαδραματίσει το άτομο (Zavalloni & Louis-Guerin, 1996: 27). Έτσι, η προσωπική ταυτότητα αναφέρεται στο άτομο και στα ιδιαίτερα γνωρίσματα του, τις πεποιθήσεις, τις επιθυμίες και τις αρχές του (Fearon, 1999) και, η κοινωνική ταυτότητα στην κάθε μορφής συλλογικότητα, στα ιδιαίτερα γνωρίσματα της, τις πεποιθήσεις, τις επιθυμίες και τις αρχές της, που με κάποιο τρόπο έχουν επιβληθεί ως συλλογική συνείδηση (Jenkins 1996 Oyserman et al., 2004).

Το κάθε άτομο αποκτά την προσωπική του ταυτότητα μέσα από τη συνύπαρξή του και την αλληλεπίδρασή του με την κοινωνική ταυτότητα της δικής του ομάδας, μέσα από την επαφή-αλληλεπίδρασή του με τους άλλους, αλλά και μέσα από τη συνύπαρξη και αλληλεπίδραση της ομάδας ή των ομάδων της κοινωνίας, στην οποία ανήκει το άτομο (έσω-ομάδα), με άλλες «έξω-ομάδες» (Γεωργογιάννης, 1996: 56). Η κοινωνική ταυτότητα μιας συλλογικότητας διαμορφώνεται σημαντικά από «την αντιδιαστολή της αυτοεικόνας που οι εσω-ομάδες προσφέρουν στο άτομο με τις αντίστοιχες [αυτοεικόνες] των εξω-ομάδων» (Tajfel & Turner, 1979). Κοινωνική ταυτότητα στην κοινωνιολογία είναι ο ευρύτερος όρος που καλύπτει όλα τα κοινωνικο-πολιτισμικά, κοινωνικο-οικονομικά, πολιτικά και λοιπά στοιχεία μιας χώρας μέσα στην οποία ζει το άτομο και τα οποία έχει εσωτερικεύσει (Δαμανάκης, 2007: 122) ή έχει ενσωματώσει στη μοναδικότητα της προσωπικότητάς του και που στη συνέχεια, αναλόγως, εκφράζει ως συμπεριφορά και δράση μέσα από κοινωνικούς ρόλους που αναλαμβάνει και υλοποιεί, με στόχο την ομαλή του ένταξη και ενσωμάτωση στην συνολική κοινωνία και στις επιμέρους υποομάδες της στις οποίες ανήκει το κάθε άτομο.

Κατά τον Erikson (1963 1968) η διαμόρφωση της προσωπικότητας και της ταυτότητας του ατόμου δεν σταματά στα 4-6 έτη, όπως διατείνονταν ο δάσκαλός του

Φρόνιτ, αλλά συνεχίζει να διαπλάθεται και μάλιστα σε πιο έντονο ρυθμό κατά τις κρίσιμες περιόδους της ζωής του ατόμου, όπου οι «κρίσεις ταυτότητας» του δίνουν τη δυνατότητα να επαναπροσδιορίσει τις αξίες και τα πιστεύω του. Τα στοιχεία αυτά διαμορφώνονται και αναδιαμορφώνονται δυναμικά μέσω της διαδικασίας της κοινωνικοποίησης και της διάδρασης του ατόμου με τους άλλους, κυρίως των ενηλίκων 'σημαντικών' άλλων, αν πρόκειται για παιδιά και εφήβους (De St. Aubin, McAdams & Kim, 2004 Feldman, 2011: 59).

Η διαμόρφωση, λοιπόν, της ταυτότητας του ατόμου δεν αποτελεί μια μορφή στατική που εκφράζει απλά μια σειρά αμετακίνητων χαρακτηριστικών της προσωπικότητας του, αλλά είναι μια σύνθετη, πολύπλευρη και δυναμική διαδικασία (Gewirtz & Cribb, 2011), που ακολουθεί τη διαδικασία της κοινωνικοποίησης και της ανακοινωνικοποίησης του ατόμου (Νικολάου, 2009α: 19-54). Πιο συγκεκριμένα, μέσω της κοινωνικοποίησης, δηλ. του ενστερνισμού του ατόμου των κανόνων και των αξιών της κοινωνίας του, που λειτουργούν ως μέσα και οδηγίες της δράσης του, τελικά, του επιτρέπεται αφενός να ενταχθεί στην κοινωνία και, αφετέρου, καθιστούν εφικτή την κοινωνική αλληλεπίδραση μεταξύ των ατόμων μιας κοινωνικής ομάδας ή της όλης κοινωνίας (Zavalloni, Louis-Guerin, 1996: 33). Η αλληλεπίδραση αυτή είναι απαραίτητη λειτουργία της κοινωνίας αλλά και της κοινωνικοποιητικής διαδικασίας της.

Σύμφωνα με τον Parsons (1964), θεωρητικό του λειτουργισμού, η διαδικασία της κοινωνικοποίησης επιτυγχάνεται ως εσωτερίκευση των αξιών και των κανόνων της ευρύτερης κουλτούρας της κοινωνίας μέσα στην οποία διαβιεί το άτομο (Νικολάου, 2009α: 36-41) και που ο Φρόνιτ αναφέρει ως Υπερεγώ, ο Ντιρκάιμ ως συλλογική συνείδηση (Zavalloni & Louis-Guerin, 1996: 34), ενώ ο Μπουρντιέ ως πολιτισμικό κεφάλαιο της κοινωνίας και αποσκοπεί στην ένταξη και προσαρμογή του ατόμου και στην εύρυθμη λειτουργία της κοινωνίας. Ο Μπουρντιέ αναφέρεται στην ενσωμάτωση μέσω της εγχάραξης και της εξομοίωσης, του πολιτισμικού κεφαλαίου των γονέων στο άτομο, που εφοδιασμένοι -οι γονείς- με την πρακτική αίσθηση, δηλαδή την έξη (*habitus*), «κληρονομούν» με βιωματικό τρόπο στο παιδί τους το δικό τους σύστημα προτιμήσεων, αρχών κρίσης και διάκρισης, καθώς και το σύστημα γνωστικών δομών και κοινωνικής δράσης, έτσι ώστε το νέο κοινωνικό υποκείμενο ανασκοπώντας τα «εγχαραγμένα» πολιτισμικά σχήματα, να προσανατολίζεται και αναλόγως να κατανοεί την κοινωνική κατάσταση και να προσαρμόζεται σ' αυτήν, αναπαράγοντας τις κοινωνικές ανισότητες και το status quo στην κοινωνική δομή (Παναγιωτόπουλος, 1993: 7-33 Νικολάου, 2009α: 45-48). Παράλληλα, ο Bernstein (1971) υποστηρίζει ότι ο γλωσσικός κώδικας, 'εμπλουτισμένος' ή 'περιορισμένος', τον οποίο χρησιμοποιεί το άτομο στην οικογένειά του, είναι πολύ σημαντικός στη διαμόρφωση της προσωπικότητας και της ταυτότητα του ατόμου και επηρεάζει τη σχολική του κοινωνικοποίηση, δημιουργώντας τις προϋποθέσεις, για τη σχολική επιτυχία ή τη σχολική αποτυχία του (Νικολάου, 2009β: 202-212).

Οι μεταδομιστές φιλόσοφοι και κοινωνιολόγοι, όπως: ο Foucault και οι Laclau & Mouffe, δίνουν έμφαση, εκτός από τις δομές, και στη δράση των ίδιων των ατόμων. Έτσι, υποστηρίζουν ότι υπάρχουν μικρές και μεγάλες «τακτικές της αντίστασης» των ατόμων (παιδιών, μαθητών), που θα μπορούσαν να υποδείξουν πιο χειραφετητικές και πλουραλιστικές μορφές παιδαγωγικής διάδρασης και αφομοίωσης. Π.χ., *οι πρακτικές αλληλεγγύης και τα δίκτυα συνεργασίας που αναπτύσσουν άτυπα οι μαθητές μεταξύ τους για να αντιμετωπίσουν τις καθημερινές σχολικές υποχρεώσεις τους*» αμφισβητούν το «*επίσημο εκπαιδευτικό πρότυπο της μοναχικής και ανταγωνιστικής εργασίας*» (Πεχτελίδης, 2011). Οι μεταδομιστικές περιγραφές δίνουν, έτσι, έμφαση στους τρόπους με τους οποίους, σε μεγάλο βαθμό, τα άτομα επιλέγουν ενεργά και διαπραγματεύονται τις ταυτότητές τους, καθώς επίσης και στους τρόπους με τους οποίους οι επιλογές αυτές περιορίζονται από τους διαθέσιμους στα άτομα λόγους. Οι επιλογές αυτές είναι πολύ πιο περιορισμένες για αυτός που υφίστανται τις συνέπειες των κοινωνικών ανισοτήτων, επειδή οι διαδικασίες της κατασκευής ταυτότητας συντελούνται μέσα σε δίκτυα εξουσίας και διαφοροποιημένης πρόσβασης σε οικονομικούς, κοινωνικούς και πολιτισμικούς πόρους (Bauman 2004: 38).

Γίνεται, λοιπόν, κατανοητό ότι το κοινωνικό περιβάλλον μέσω της διαδικασίας της κοινωνικοποίησης, είτε με τη λογική της ισορροπίας, είτε με τη λογική της σύγκρουσης και της αναπαραγωγής της δομής του συστήματος -δομιστικά- είτε με και με τη δράση και την προσπάθεια των ίδιων των ατόμων -μεταδομιστικά, είναι αυτό που παράγει τις συνθήκες οι οποίες δημιουργούν, τελικά, δυναμικά την ταυτότητα του ατόμου.

2. Εθνική Ταυτότητα

Όπως έχει προαναφερθεί και υποστηριχτεί, πράγματι η δόμηση της ταυτότητας του ατόμου είναι μια συνεχής και πολύπλευρη διαδικασία (Gewirtz & Cribb, 2011) που απαιτεί προσπάθεια από το ίδιο το άτομο αλλά και από την κοινωνία (Παπαστάμου, 1999). Μια πιο περιορισμένη έννοια από αυτή της κοινωνικής ταυτότητας είναι η *εθνική ταυτότητα* (Γιανναράς, 1996: 11). Η εθνική ταυτότητα αποτελεί μια συμβολική κατασκευή και στηρίζεται στις κοινωνικές αναπαραστάσεις που έχει η εκάστοτε εθνική ομάδα για τον εαυτό της και τα άλλα έθνη και αναφέρεται στην κοινή καταγωγή προκειμένου να νομιμοποιηθεί η σύσταση της ομάδας σε μια ανεξάρτητη πολιτική ενότητα (Φραγουδάκη & Δραγώνα, 1997: 14-15). Η εθνική ταυτότητα έχει νόημα μόνο σε περιπτώσεις όπου δύο και πάνω πολιτισμικές ομάδες έρχονται σε επαφή και συνυπάρχουν για μεγάλο χρονικό διάστημα. Πράγματι, στις ομοιογενείς κοινωνίες η μελέτη της εθνικής ταυτότητας θεωρείται ανούσια (Phinney, 1990). Παράλληλα, μπορούμε να μιλήσουμε για τους μειονοτικούς πληθυσμούς, κυρίως, και για τη διαμόρφωση μιας μεικτής εθνικής ταυτότητας που συνδυάζει στοιχεία από τη γηγενή κουλτούρα και τη χώρα καταγωγής των αλλοδαπών/μειονοτικών

ομάδων και ατόμων (Phinney et al., 2001), διαδικασία που παραπέμπει σε πρακτικές εναρμόνισης (Berry et al., 2006).

Η εθνική εμπεριέχει διακριτικά χαρακτηριστικά-στοιχεία που παραμένουν διαχρονικά και είναι κοινά για τα άτομα που την κατέχουν, όπως: η φυλή και η καταγωγή, το κοινό έδαφος, η γλώσσα, η κουλτούρα, η λογοτεχνία, η θρησκεία, η παράδοση, οι μύθοι, οι θρύλοι, η κοινή ιστορία, το κράτος κ.ά. (Epstein, 1978: 123 Pistoι, 1991: 28 Βεΐκος, 1993: 28-44 Γκότοβος, 2002 Δαμανάκης, 2007: 123). Ένα χαρακτηριστικό, ακόμα, που διακρίνει την εθνική ταυτότητα από τις άλλες κοινωνικές ταυτότητες είναι η ιστορική της διάσταση, όπου η εθνική συνειδηση νομιμοποιείται από το ιστορικό παρελθόν (Hall, 1997: 183). Επίσης, σύμφωνα με τον Smith (1991), η εθνική ταυτότητα αναφέρεται σ' ένα κοινό γεωγραφικό-ιστορικό χώρο, σε κοινές προγονικές παραδόσεις και ιστορικές μνήμες, σε έναν κοινό πολιτισμό, σε κοινές υποχρεώσεις και δικαιώματα για όλα τα μέλη του έθνους, καθώς και σε ένα κοινό οικονομικό σύστημα βασιζόμενο στην κινητικότητα ανθρώπων και αγαθών στα πλαίσια του εθνικού χώρου (Smith, 1991).

Η εθνική ταυτότητα κατασκευάζεται κυρίως μέσω του λόγου, όμως μπορεί να ενισχυθεί και με πολιτισμικά στοιχεία (τελετουργικές συμπεριφορές κ.ά.), ενώ η χρήση γλωσσικών ιδιωμάτων αξιοποιείται ως σύμβολο της εθνικής ταυτότητας (Hall, 1997: 184). Σύμφωνα με τον Phinney (1993: 66-71) η δόμηση της ταυτότητας περιλαμβάνει τρία στάδια: την ανεξερεύνητη εθνική ταυτότητα, η οποία χαρακτηρίζεται από την έλλειψη της εξερεύνησης της εθνικότητας, την εθνική ταυτότητα Μορατόριουμ, που είναι το αρχικό στάδιο εξερεύνησης εννοιολόγησης της ταυτότητας και την Κατακτημένη εθνική ταυτότητα, η οποία χαρακτηρίζεται από μια σαφή και ικανοποιητική αίσθηση της εθνικότητας.

Η εθνική ταυτότητα διακρίνεται από την πολιτισμική ταυτότητα, η οποία αποτελεί τρόπο και στάση ζωής, συναρτάται άμεσα με τις συγκεκριμένες συνθήκες κοινωνικοποίησης του ατόμου, όπως οι κοινωνικές, οικονομικές, γλωσσικές, πολιτιστικές και πολιτικές συνθήκες μέσα στην κοινωνία που αυτό ζει (Δαμανάκης, 2007: 123). Η εθνική ταυτότητα εκφράζεται περισσότερο στο διαχρονικό επίπεδο, ενώ η πολιτισμική ταυτότητα στο συγχρονικό επίπεδο, δηλαδή η πολιτισμική ταυτότητα δημιουργείται, ως επί το πλείστον, με το ενεργητικό βίωμα του ατόμου μέσα στα πλαίσια της κοινωνικής του πραγματικότητας, ενώ η εθνική ταυτότητα του μπορεί να δημιουργηθεί μέσα στα εικονικά πλαίσια της οικογένειας ή του σχολείου (Δαμανάκης, 2007: 123).

Κατά τη διαμόρφωση της εθνικής ταυτότητας, λοιπόν, τα άτομα υιοθετούν λογικά και μη λογικά στοιχεία, ως αποτέλεσμα συνειδητών και ασυνειδητών επιλογών του ατόμου στη διαδικασία της ένταξής του στην ευρύτερη κοινωνία (Αραμπατζή, 2010). Η εθνική ταυτότητα δίνει νόημα στη συλλογική αποτύπωση της αυτοσυνειδησίας του «ανήκειν» σε μια κοινωνικοπολιτική ομάδα (Προκοπίου-Βαξεβάνη, 2003). Έτσι,

όπως γίνεται εύκολα κατανοητό οι νέοι των εθνοτικών μειονοτήτων αντιμετωπίζουν πρόσθετες δυσκολίες στη δημιουργία της ταυτότητάς τους, όπως είναι το να κατανοήσουν τις επιπτώσεις των εθνοτικών τους διαφορών και να αναπτύξουν τρόπους για να απαντήσουν στην (εθνοτική) προκατάληψη, αλλά και να κατανοήσουν την συσχέτιση των παραπάνω με τη δική τους ομάδα και την ευρύτερη κοινωνία.

Παράλληλα, στην εποχή της μετανεωτερικότητας, η παγκοσμιοποίηση και η ιδεολογικοποίησή της, αποτελούν την τέλεια δικαιολογία για την εξάπλωση του καπιταλιστικού συστήματος παγκοσμίως, όπως αναφέρεται, έχει βοηθήσει με τα τεχνολογικά της βοηθήματα στη δημιουργία μιας πολυπολιτισμικής κοινωνίας, όπου διαφορετικές πολιτισμικές, θρησκευτικές, κοινωνικές κ.λπ. ομάδες έρχονται σε συνεχή επαφή και αλληλεπίδραση μέσα σε ένα πλαίσιο ρευστότητας της κοινωνικής, της ατομικής, αλλά και της εθνικής ή εθνοτικής ή μεταεθνοτικής ταυτότητας (Ψαρού, 2005: 206). Δηλαδή μπορούμε να μιλήσουμε για μια διασπορική (πολυεπίπεδη) ταυτότητα, για μια εθνοτική ομάδα, άρα και μια εθνοτικότητα, για μια μεταεθνοτική ταυτότητα, άρα και για μια μεταεθνοτικότητα (Δαμανάκης, 2007: 16-19).

Αξιοσημείωτο είναι ότι όσες έρευνες έχουν γίνει εστιάζουν στα μικρά παιδιά και κυρίως εκείνα των μειονοτικών ομάδων μιας κοινωνίας. Η σύγκριση των ερευνητικών αποτελεσμάτων και η κατάληξη σε ένα γενικό συμπέρασμα είναι δύσκολη λόγω των διαφορετικών ορισμών, που διατυπώνουν οι ερευνητές για την έννοια της εθνικής ταυτότητας και των διαφορετικών τρόπων διερεύνησης της κατασκευής της, με αποτέλεσμα πολλές φορές τα ευρήματα να είναι αντιφατικά μεταξύ τους (Phinney, 1990). Όσον αφορά, λοιπόν, στην παιδική ηλικία, η εθνική ταυτότητα διαμορφώνεται μέσα από βιωματικές εμπειρίες και αναπαραστάσεις. Κατά την πρώιμη παιδική ηλικία, τα παιδιά δεν έχουν ακόμα καμία επίγνωση της έννοιας των ταυτοτήτων, αλλά η γνώση για την ύπαρξη της εθνικής ομάδας είναι κάτι που θα διερευνηθεί εμπειρικά. Έρευνες που έγιναν στην Αγγλία έδειξαν ότι κατά την παιδική-εφηβική ηλικία η σημασία, που δίνουν τα παιδιά στην εθνική ταυτότητα αυξάνεται χρόνο με το χρόνο (Barret, 2000). Παράλληλα, παρατηρείται διαφοροποίηση στη δόμηση ταυτότητας στα φύλα με τα αγόρια να έχουν πιο ενταξιακή ταυτότητα σε σχέση με τα κορίτσια, που μπορούν να έχουν περισσότερες επιλογές. Η οικογένεια με την πίεση που ασκεί, η εκπαίδευση με το αναλυτικό πρόγραμμα και το συμβολικό κεφάλαιο του κοινωνικο-πολιτισμικού περιβάλλοντος συντελούν στη διαμόρφωση της ταυτότητας (Warikoo, 2005).

2.1. Σκοπός της έρευνας

Ο σκοπός της παρούσας έρευνας είναι να διερευνηθούν, μέσα στο σύγχρονο πολυπολιτισμικό ελληνικό σχολείο, πτυχές της εθνικής ταυτότητας των αλλοδαπών μαθητών του, σε σχέση κυρίως με δυο συνιστώσες της, την «εξερεύνηση» και τη «δέσμευση» και να επιχειρηθεί η κατανόηση της διαμόρφωσής της, μέσα από την αλληλεπίδραση του ατόμου με το κοινωνικό και σχολικό του περιβάλλον.

Οι επιμέρους στόχοι της έρευνάς μας είναι: α) η διερεύνηση του βαθμού «Εξερεύνησης» και «Δέσμευσης» της εθνικής ταυτότητας των αλλοδαπών μαθητών σε σχέση με τους γηγενείς μαθητές, β) η διερεύνηση των διομαδικών σχέσεων, που αναπτύσσονται μεταξύ γηγενών και αλλοδαπών μαθητών, γ) η διαπίστωση τυχόν διακρίσεων προς τους αλλοδαπούς μαθητές και τους γονείς τους και ο βαθμός προσαρμογής των μαθητών αυτών στο εκπαιδευτικό σύστημα και δ) ο εντοπισμός των δυνατοτήτων της συνεργασίας των γονέων των αλλοδαπών μαθητών με τους εκπαιδευτικούς των παιδιών τους και κατά πόσο αυτό συσχετίζεται με την ανάπτυξη ή αποφυγή σχετικών διακρίσεων

3. Μέθοδος

3.1. Δείγμα

Ο πληθυσμός αναφοράς στη συγκεκριμένη έρευνα, είναι ο συνολικός πληθυσμός των μαθητών (γγενών-αλλοδαπών) που φοιτούν στη ΣΤ' τάξη των δημοτικών σχολείων και στην Α' και Β' τάξη των γυμνασίων του δήμου Χίου. Στην επιλογή της νήσου Χίου συνετέλεσαν τα εξής χαρακτηριστικά: α) τα νησιά του Β. Αιγαίου αποτελούν εξωτερικά σύνορα της Ευρωπαϊκής Ένωσης και πύλες εισόδου και διαμονής μεταναστών, β) η νησιωτικότητα, και η γεωγραφική ασυνέχεια που συνεπάγεται αυτή, δημιουργεί εντονότερες κοινωνικοοικονομικές και εκπαιδευτικές ανισότητες και, τέλος, γ) η έλλειψη ερευνών στο ελλαδικό χώρο για την εθνική ταυτότητα σε νησιωτικές και παραμεθόριες περιοχές.

Συνολικά, από τους 1536 μαθητές, με βάση την κατά στρώματα δειγματοληψία, απευθυνθήκαμε σε 410 μαθητές, αριθμός μαθητών που αντιστοιχεί στο 27% του μαθητικού πληθυσμού που ερευνάμε. Το τελικό δείγμα απαρτίστηκε από 166 μαθητές του Δήμου Χίου, δηλαδή 83 αλλοδαποί μαθητές του δείγματός μας εξομώθηκαν με 83 γηγενείς (από τον πληθυσμό των 327 γηγενών μαθητών), με κριτήρια το χώρο διαμονής (αστικός, αγροτικός), το φύλο, την ηλικιακή ομάδα και το μορφωτικό επίπεδο πατέρα και μητέρας. Από το τελικό δείγμα μας οι 60 (36,1%) μαθητές προέρχονταν από τη ΣΤ' τάξη του δημοτικού, οι 52 (31,3%) από την Α' γυμνασίου και οι 54 (32,5%) από τη Β' γυμνασίου. Οι 98 (59%) μαθητές προέρχονται από αστικό περιβάλλον, ενώ 68 (41%) μαθητές προέρχονται από την ύπαιθρο. Ως προς το φύλο συμμετείχαν 43 αγόρια και 40 κορίτσια ανά εθνική ομάδα (γγενείς-αλλοδαποί). Όσον αφορά την υποομάδα των αλλοδαπών μαθητών, οι 64 (77,1%) μαθητές προέρχονται από την Αλβανία, ενώ σε πολύ μικρότερα ποσοστά μαθητές από άλλες χώρες, δηλαδή (4,8%) από τη Βουλγαρία, (3,6%) από τη Ρωσία, (3,6%) από την Αμερική, (1,2%) από τη Γερμανία, (2,4%) από τη Ρουμανία και σε ποσοστό (7,2%) από διάφορες άλλες χώρες (Πολωνία, Γεωργία). Από τους 83 αλλοδαπούς μαθητές, οι 34 (41%) έχουν γεννηθεί στην Ελλάδα, ενώ οι 49 (59%) στη χώρα κατα-

γωγής τους. Για την επιλογή του δείγματος εφαρμόστηκε η κατά στρώματα δειγματοληψία.

3.2. *Εργαλείο έρευνας*

Στην παρούσα έρευνα χρησιμοποιήθηκε ως βάση το ερωτηματολόγιο της Phinney (1992), το οποίο διαμορφώθηκε καταλλήλως για τις απαιτήσεις της δικής μας έρευνας. Το ερωτηματολόγιο της Phinney (1992) (Multigroup Ethnic Identity Measure - MEIM) αποτελείται από 12 ερωτήσεις. Το MEIM δημιουργήθηκε προκειμένου να μετρήσει τη διαδικασία ανάπτυξης της εθνικής ταυτότητας σε εφήβους (12 ετών και άνω) και νεαρούς ενήλικες. Έχει χρησιμοποιηθεί σε δεκάδες μελέτες και έχει δείξει υψηλή αξιοπιστία (Cronbach $\alpha > 0,80$) σε ένα ευρύ φάσμα εθνοτικών ομάδων και ηλικιών.

Χρησιμοποιώντας παραγοντική ανάλυση στο MEIM σε ένα μεγάλο δείγμα εφήβων, οι Roberts et al. (1999) ανέδειξαν δυο παράγοντες: α) Την Εξερεύνηση της εθνικής ταυτότητας (μια αναπτυξιακή, γνωστική διαδικασία), που περιλαμβάνει πέντε ερωτήσεις. Η αξιοπιστία (Cronbach α) της «Εξερεύνησης» στις διάφορες εθνοτικές ομάδες είχε μία διακύμανση μεταξύ 0,55-0,70 και για το συνολικό δείγμα ήταν 0,70. Ο μέσος όρος της βαθμολόγησης των πέντε ερωτήσεων της εξερεύνησης εθνικής ταυτότητας, μπορούν να χρησιμοποιηθούν μόνο για να εκτιμηθεί αυτή η πτυχή της εθνικής ταυτότητας. και β) Τη Δέσμευση ταυτότητας (μια συναισθηματική, συμπεριφορική διαδικασία), που περιλαμβάνει επτά ερωτήσεις. Η αξιοπιστία για αυτή στις διάφορες εθνοτικές ομάδες είχε μία διακύμανση μεταξύ 0,81-0,88 και για το συνολικό δείγμα ήταν 0,85. Η υποκλίμακα «δέσμευση» αντιστοιχεί περισσότερο στην κοινή χρήση του όρου «εθνική ταυτότητα». Οι επτά ερωτήσεις που αντιστοιχούν σε αυτή την υποκλίμακα, μπορούν να χρησιμοποιηθούν μόνο για να εκτιμηθεί η αίσθηση του «ανήκειν» στην ομάδα. Οι δύο υποκλίμακες μπορούν να χρησιμοποιηθούν ανεξάρτητα στον τομέα της έρευνας.

Οι ερωτήσεις του ερωτηματολογίου που χρησιμοποιήθηκαν στην παρούσα έρευνα κατανεμήθηκαν σε τρεις θεματικές: α) Δημογραφικά Χαρακτηριστικά (Φύλο, Ηλικία, Εθνικότητα, Τάξη, Σχολική επίδοση, Μορφωτικό επίπεδο γονέων), β) Ερωτήσεις του ερωτηματολογίου MEIM. Οι ερωτήσεις του ερωτηματολογίου MEIM μεταφράστηκαν και αναδιατυπώθηκαν προκειμένου να γίνουν κατανοητές από τους μαθητές της έρευνας μας και γ) Ερωτήσεις που αφορούν το κοινωνικο-πολιτισμικό πλαίσιο των μαθητών. Το ερωτηματολόγιο, προτού διανεμηθεί στα σχολεία για συμπλήρωση από τους μαθητές, δοκιμάστηκε πιλοτικά σε 30 μαθητές των ηλικιών που απευθύνεται η έρευνα, προκειμένου να διαπιστωθούν τυχόν ελλείψεις και παρερμηνείες.

4. Ευρήματα της Έρευνας

4.1. Εξερεύνηση-Δέσμευση

Για να διερευνήσουμε τις δυο κεντρικές συνιστώσες του ερωτηματολογίου (Εξερεύνηση και Δέσμευση Ταυτότητας) ομαδοποιήθηκαν οι 12 ερωτήσεις του ερωτηματολογίου, που αντιστοιχούν σε κάθε συνιστώσα, σύμφωνα με το παραγοντικό πρότυπο ανάλυσης της Phinney (1989, 1992). Η αξιοπιστία για τους δύο παράγοντες του ΜΕΙΜ ήταν για τον παράγοντα της Εξερεύνησης Cronbach $\alpha=0,60,8$ και για τον παράγοντα της Δέσμευσης Cronbach $\alpha=0,74,1$.

Πίνακας 1: Υπολογισμός *t*-κριτηρίου μέσων όρων ως προς την καταγωγή και τους παράγοντες του ερωτηματολογίου

ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ	Καταγωγή	Μέσος Όρος	Τυπική Απόκλιση	t(164)
		Mean	Std. Deviation	
Εξερεύνηση Ταυτότητας	Γηγενείς	4,07	0,52	6,374*
	Αλλοδαποί	3,54	0,54	
Δέσμευση Ταυτότητας	Γηγενείς	3,75	0,53	3,021*
	Αλλοδαποί	3,48	0,59	

* Στατιστική Σημαντικότητα μικρότερη του 0,05

Η διαφορά των μέσων όρων των δύο επιμέρους ομάδων (γηγενείς- αλλοδαποί) ως προς τους παράγοντες του ερωτηματολογίου έγινε με τη χρήση του *t*-κριτηρίου (Πίνακας 1). Από την ανάλυση με *t*-test βρέθηκε να υπάρχει στατιστικώς σημαντική επίδραση της μεταβλητής «καταγωγή» και στους δυο παράγοντες: «Εξερεύνηση Ταυτότητας» ($t_{164} = 6,374$, $p=0.00 < 0.05$, ΜΟΓ= 4,07 (ΤΑ=0,52), ΜΟΑ= 3,54 (ΤΑ=0,54), και «Δέσμευση Ταυτότητας» ($t_{164} = 3,021$, $p=0.03 < 0.05$, ΜΟΓ=3,75 (ΤΑ=0,53), ΜΟΑ=3,48 (ΤΑ=0,59). Οι γηγενείς μαθητές «εξερευνούν» περισσότερο την εθνική τους ταυτότητα με στατιστικώς σημαντική διαφορά από τους αλλοδαπούς και επίσης οι γηγενείς μαθητές «δεσμεύονται» περισσότερο στην εθνική τους ταυτότητα σε σχέση με τους αλλοδαπούς.

Συνδυάζοντας τις δύο διαστάσεις της εθνικής ταυτότητας, την Εξερεύνηση και τη Δέσμευση, με τη μέθοδο της ανάλυσης «συστάδων» (Clusters Analysis), ταξινομήσαμε τους αλλοδαπούς μαθητές σε υποσύνολα (υποομάδες) ανάλογα με τη μορφή ταυτότητας που κατέχουν, σύμφωνα με το θεωρητικό πρότυπο της Phinney (1989). Με τη χρήση, λοιπόν, της παραπάνω μεθόδου καταλήξαμε σε τέσσερις ομάδες. Παρατηρώντας τους κεντρικούς μέσους (πίνακας 2) που παράγονται από την ανάλυση

αυτή διαπιστώνουμε ότι οι τέσσερις «συστάδες» που δημιουργήθηκαν έχουν τα παρακάτω χαρακτηριστικά: α) η πρώτη (Κατακτημένη ταυτότητα) χαρακτηρίζεται από υψηλή εξερεύνηση και υψηλή δέσμευση στην εθνική ταυτότητα, β) αντίθετα η δεύτερη (Σύγχυση) χαρακτηρίζεται από χαμηλή εξερεύνηση και χαμηλή δέσμευση στην εθνική ταυτότητα, γ) η τρίτη «συστάδα» (Μορατόριουμ) χαρακτηρίζεται από υψηλή εξερεύνηση και χαμηλή δέσμευση στην εθνική ταυτότητα και δ) η τέταρτη (Δοτή ταυτότητα) χαρακτηρίζεται από χαμηλή εξερεύνηση και υψηλή δέσμευση στην εθνική ταυτότητα του ατόμου. Η ταξινόμηση όλων των μαθητών του δείγματος στις ομάδες ήταν ως εξής: Κατακτημένη ταυτότητα: 46 άτομα (27,7%), Σύγχυση: 31 άτομα (18,7%), Μορατόριουμ: 59 άτομα (35,5%) και Δοτή ταυτότητα: 30 άτομα (18,1%). Τα περισσότερα άτομα του συνολικού δείγματος βρίσκονται στη διαδικασία του Μορατόριουμ και στην Κατακτημένη ταυτότητα, δηλαδή οι περισσότεροι μαθητές (63,2%) έχουν υψηλή εξερεύνηση-αναζήτηση της εθνικής τους ταυτότητας, όμως άλλοι έχουν οδηγηθεί σε ισχυρή δέσμευση (27,7%) της εθνικής τους ταυτότητας ενώ άλλοι (35,5%) βρίσκονται σε μορατόριουμ, δηλαδή σε χαμηλή δέσμευση σε σχέση με την εθνική τους ταυτότητα. Η δέσμευση στην εθνική τους ταυτότητα, πάντως, είτε με δημιουργικό τρόπο είτε με παθητικό, παραμένει χαμηλή, δηλαδή σε ποσοστό μόνο (45,8%). (Εξήγηση: το φαινόμενο της παγκοσμιοποίησης, της πολυπολιτισμικότητας και της εύκολης επικοινωνίας με τους άλλους -ΜΜΕ-).

Πίνακας 2: Κεντρικοί μέσοι των «συστάδων» (Cluster Centers)

Διαστάσεις εθνικής ταυτότητας	Cluster			
	Κατακτημένη ταυτότητα	Σύγχυση	Μορατόριουμ	Δοτή ταυτότητα
Εξερεύνηση Ταυτότητας	4,39	2,91	4,00	3,28
Δέσμευση Ταυτότητας	4,29	2,87	2,95	4,35

4.2. Αλλοδαποί μαθητές

Όσον αφορά, τώρα, μόνο τους αλλοδαπούς μαθητές του δείγματός μας η ταξινόμησή τους στις ανωτέρω ομάδες έγινε ως εξής: Κατακτημένη ταυτότητα: 23 άτομα (27,7%), Σύγχυση: 36 άτομα (43,4%), Μορατόριουμ: 8 άτομα (9,6%) και Δοτή ταυτότητα: 16 άτομα (19,3%). Οι αλλοδαποί μαθητές του δείγματος βρίσκονται οι περισσότεροι (71,1%) ανάμεσα στη διαδικασία Σύγχυσης και Κατακτημένης ταυτότητας. Αυτό βέβαια μεταφράζεται στο ότι οι περισσότεροι (62,7%) αλλοδαποί μαθητές έχουν χαμηλή εξερεύνηση της ταυτότητάς τους και η δέσμευσή τους σ' αυτήν, επίσης, παραμένει χαμηλή (47%) όπως και σ' όλο το δείγμα.

Πίνακας 3: Νιώθω καλά που κατάγομαι από αυτή τη χώρα και έχω αυτό το πολιτιστικό υπόβαθρο

Είδος Ταυτότητας	Νιώθω καλά που κατάγομαι από αυτή τη χώρα και έχω αυτό το πολιτιστικό υπόβαθρο				Σύνολο
	Διαφωνώ	Ούτε Συμφωνώ ούτε Διαφωνώ	Συμφωνώ	Συμφωνώ Απόλυτα	
Κατακτημένη ταυτότητα	0 0,0%	0 0,0%	6 26,1%	17 73,9%	23 100,0%
Μορατόριουμ	0 0,0%	2 25,0%	5 62,5%	1 12,5%	8 100,0%
Δοτή ταυτότητα	0 0,0%	3 18,8%	9 56,3%	4 25,0%	16 100,0%
Σύγχυση	1 2,8%	17 47,2%	13 36,1%	5 13,9%	36 100,0%
Σύνολο	1 1,2%	22 26,5%	33 39,8%	27 32,5%	83 100,0%

Στη συνέχεια, εξετάστηκε η συσχέτιση των διαστάσεων της ταυτότητας (Κατακτημένη, Δοτή, Μορατόριουμ, Σύγχυση) των αλλοδαπών μαθητών σε σχέση με τις απαντήσεις τους στην ερώτηση «Νιώθω καλά που κατάγομαι από αυτή τη χώρα και έχω αυτό το πολιτιστικό υπόβαθρο».

Από την ανάλυση των αποτελεσμάτων βρέθηκε να υπάρχει στατιστικώς σημαντική συσχέτιση [$\chi^2(9) = 34,157, p=0.000$] των διαφόρων μορφών ταυτότητας των αλλοδαπών μαθητών σε σχέση με τη νοηματοδότηση των συναισθημάτων τους όσον αφορά στην καταγωγή και στο πολιτιστικό υπόβαθρό τους (πίνακας 3). Χαρακτηριστικά παρατηρείται ότι οι αλλοδαποί μαθητές με τη μορφή της ταυτότητας «Σύγχυση» αμφιταλαντεύονται σε ποσοστό 47,2% κάτι που δεν εκφράζεται, σε αυτό το μέγεθος, από καμία άλλη ομάδα. Επίσης, όλα τα άτομα με «Κατακτημένη ταυτότητα» τονίζουν την απόλυτη ικανοποίησή τους από την καταγωγή και το πολιτιστικό τους υπόβαθρο. Όλες οι υπόλοιπες ομάδες σε σχέση με την ταυτότητα τους κυμαίνονται ανάμεσα στα δύο άκρα ικανοποίησης που οριοθετούν οι προηγούμενες ομάδες ταυτοτήτων και τα άτομα με «Δοτή ταυτότητα» να τείνουν να είναι πιο ευχарιστημένα.

Πίνακας 4: Οι συμμαθητές και ο δάσκαλος/καθηγητές μου σέβονται τη γλώσσα, τη θρησκεία μου κτλ.

Ταυτότητα	Οι συμμαθητές και ο δάσκαλος/καθηγητές μου σέβονται τη γλώσσα, τη θρησκεία μου κτλ.				Σύνολο
	Διαφωνώ	Ούτε Συμφωνώ ούτε Διαφωνώ	Συμφωνώ	Συμφωνώ Απόλυτα	
Κατακτημένη ταυτότητα	0 ,0%	0 ,0%	8 34,7%	15 65,2%	23 100,0%
Μορατόριουμ	0 ,0%	0 ,0%	2 25,0%	6 75,0%	8 100,0%
Δοτή ταυτότητα	1 6,3%	4 25,0%	6 37,5%	5 31,3%	16 100,0%
Σύγχυση	6 16,7%	10 27,8%	13 36,1%	7 19,4%	36 100,0%
Σύνολο	7 8,5%	14 16,8%	29 34,9%	33 39,8%	83 100,0%

Επίσης, από την συνεξέταση των διαστάσεων της ταυτότητας (Κατακτημένη, Δοτή, Μορατόριουμ, Σύγχυση) των αλλοδαπών μαθητών και των απαντήσεων τους στην ερώτηση «**Οι συμμαθητές και ο δάσκαλος/καθηγητές μου σέβονται τη γλώσσα, τη θρησκεία μου κτλ.**», βρέθηκε να υπάρχει, και εδώ, στατιστικώς σημαντική συσχέτιση [$\chi^2 (9) = 19.132, p=0.024$]. Εδώ παρατηρούμε ότι τα άτομα με τη μορφή ταυτότητας «Σύγχυση» και δευτερευόντως τα άτομα με «Δοτή» ταυτότητα δεν έχουν σαφή στάση σε σχέση με το πώς οι εκπαιδευτικοί και οι συμμαθητές τους αντιμετωπίζουν τη γλώσσα, τη θρησκεία τους κ.λπ. Ενώ, τα αλλοδαπά παιδιά με μορφή ταυτότητας «Κατακτημένη» και «Μορατόριουμ» δίνουν θετική απάντηση, δηλ. ότι συμμαθητές και εκπαιδευτικοί σέβονται τα πολιτισμικά τους στοιχεία.

Πίνακας 5: Άτομα που εμπιστεύεσαι

Ταυτότητα	Άτομα που εμπιστεύεσαι		Σύνολο
	Άτομα από την ίδια χώρα καταγωγής με τη δική μου	Άτομα και με διαφορετική καταγωγή απ' τη δική μου	
Κατακτημένη ταυτότητα	11 47,8%	12 52,2%	23 100,0%
Μορατόριουμ	8 100,0%	0 ,0%	8 100,0%
Δοτή ταυτότητα	9 56,3%	7 43,8%	16 100,0%
Σύγχυση	21 58,3%	15 41,7%	36 100,0%
Σύνολο	49 59,0%	34 41,0%	83 100,0%

Από τον πίνακα 5 διαφαίνεται με στατιστική σημαντικότητα [$\chi^2(3) = 14,351$, $p = 0,044$] ότι αλλοδαποί μαθητές με διαφορετική ταυτότητα (Κατακτημένη, Δοτή, Μορατόριουμ, Σύγχυση) έχουν και διαφορετικό προσανατολισμό στα άτομα που εμπιστεύονται. Έτσι, τα άτομα σε «Σύγχυση», με «Δοτή» και τα άτομα με «Μορατόριουμ» τείνουν να εμπιστεύονται άτομα από την έσω ομάδα της χώρας καταγωγής του, ενώ τα άτομα με «Κατακτημένη» ταυτότητα εμπιστεύονται άτομα από όλες τις εθνικές ομάδες.

Τέλος, από τη επεξεργασία των δεδομένων μας με το στατιστικό κριτήριο χ^2 διαφάνηκε (πιν. 6) ότι το φύλο, η τάξη φοίτησης, ο τόπος κατοικίας των μαθητών του δείγματός μας, το μορφωτικό επίπεδο του πατέρα και της μητέρας τους δεν παίζουν σημαντικό ρόλο στη διαφοροποίηση των ομάδων των διαφορετικών μορφών ταυτοτήτων.

Πίνακας 6: Συσχέτιση ταυτότητας με το φύλο, την τάξη φοίτησης, τον τόπο κατοικίας και το μορφωτικό επίπεδο του πατέρα και της μητέρας

Συσχετίσεις	N	Χ ²	df	Sig.
Ταυτότητα * Φύλο	83	1,498	3	0,683
Ταυτότητα * Τάξη φοίτησης	83	9,186	6	0,163
Ταυτότητα * Τόπος Κατοικίας	83	0,612	3	0,894
Ταυτότητα * Μόρφωση Πατέρα	83	8,927	12	0,709
Ταυτότητα * Μόρφωση Μητέρας	83	11,145	12	0,516

5. Ερμηνεία Αποτελεσμάτων και Συμπεράσματα

Η Ελλάδα είναι η εξ ανατολών πύλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης και η προσέλευση των αλλοδαπών τα τελευταία έτη είναι μεγάλη. Επιπλέον, υπάρχει μια διαπιστωμένη έλλειψη πολιτικής βούλησης και μιας ικανής οργανωτικής δομής για την ομαλή ένταξη των αλλοδαπών και των παιδιών τους στο ελληνικό κοινωνικό και εκπαιδευτικό σύστημα.

Όσον αφορά στην ελληνική πολιτεία και στην εκπαιδευτική της πολιτική κινήθηκε, μέχρι και τα μέσα της δεκαετίας του 1990, με τη λογική της «υπόθεσης του ελλείμματος» των αλλοδαπών, οι οποίοι θα πρέπει με αντισταθμιστικά μέτρα, πολιτικά και εκπαιδευτικά, να εκπαιδευτούν και να συμπληρώσουν της ελλειμματική τους ταυτότητα με στοιχεία ελληνικότητας, θυσιάζοντας της «ετερότητά» τους. Την επόμενη δεκαετία η ελληνική πολιτεία προσανατολίστηκε προς την «υπόθεση της διαφοράς» των αλλοδαπών, αποδεχόμενη την ετερότητά τους και προσπαθώντας να παράσχει σ' όλους εκπαιδευτικά διαπολιτισμικά προγράμματα (Δαμανάκης, 2000: 5-7).

Η κοινωνία και η εκπαιδευτική κοινότητα όμως βρίσκεται απροετοίμαστη στο νέο προσανατολισμό. Η κατάσταση γίνεται ακόμη πιο δύσκολη με την οικονομική κρίση της ελληνικής κοινωνίας, κατά την τελευταία πενταετία, όπου αναδύονται εθνικές προκαταλήψεις και διακρίσεις, που δυσκολεύουν περαιτέρω το διαπολιτισμικό προσανατολισμό. Τα ζητήματα, λοιπόν, της εθνικής ταυτότητας των αλλοδαπών μαθητών υφίστανται έντονα και στην ελληνική πραγματικότητα και η έρευνά τους γίνεται ενδιαφέρουσα αλλά και απαραίτητη.

Σύμφωνα με τα βασικά συμπεράσματα της έρευνας οι αλλοδαποί μαθητές διαφαίνεται να διαμορφώνουν διαστάσεις της εθνικής τους ταυτότητας, μέσα από στοιχεία του κοινωνικού και εκπαιδευτικού περιβάλλοντος, με τα οποία τα άτομα έρχονται σε επαφή, ενώ υπάρχει και σημαντική διαφοροποίηση στο σχηματισμό

της ταυτότητάς τους σε σχέση με αυτή των γηγενών μαθητών. Από τα αποτελέσματα της έρευνας μας διαφαίνεται ότι: α) Οι αλλοδαποί μαθητές δεν είναι μια ομοιογενής ομάδα με την ίδια, επιμέρους, μορφή εθνικής ταυτότητας, β) Οι αλλοδαποί μαθητές εξερευνούν και δεσμεύονται λιγότερο σε σχέση με τους γηγενείς την εθνική τους ταυτότητα, γ) Στοιχεία από το κοντινότερο ή το ευρύτερο κοινωνικό τους περιβάλλον φαίνεται ότι συσχετίζονται με την επιμέρους μορφή ταυτότητας που κατέχουν, δ) Η προσωπική τους ικανοποίηση ή στάση απέναντι στην εθνική τους καταγωγή συσχετίζεται με τη μορφή ταυτότητας στην οποία βρίσκονται τώρα, ε) Τα δημογραφικά στοιχεία (φύλο, ηλικία, τόπος κατοικίας, μορφωτικό επίπεδο γονέων) φαίνεται ότι επιδρούν, σ' όλα τα άτομα, με τον ίδιο τρόπο στη διαμόρφωση της ταυτότητάς τους και στ) Οι περισσότεροι αλλοδαποί μαθητές του δείγματος φαίνεται ότι έχουν θετική άποψη για την αντιμετώπιση τους από το εκπαιδευτικό σύστημα.

Λαμβάνοντας υπόψη το δυναμικό τρόπο, με τον οποίο τα άτομα διαπραγματεύονται και οικοδομούν την εθνική τους ταυτότητα, μπορούμε να ισχυριστούμε ότι: οι αλλοδαποί μαθητές της νήσου Χίου, συσχετιζόμενοι τόσο με το εκπαιδευτικό σύστημα -αναλυτικά προγράμματα, εκπαιδευτικοί, μαθητές και γονείς-, αλλά και με το ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον -άτομα εμπιστοσύνης ή μη-κατασκευάζουν τις διάφορες μορφές ταυτότητάς τους διαφοροποιώντας τις σύμφωνα με τους ατομικούς, κοινωνικούς και πολιτισμικούς πόρους τους.

Επίσης, οι αλλοδαποί με κατακτημένη και με δοτή ταυτότητα βρίσκονται σε ένα μεταγενέστερο στάδιο δημιουργίας της ταυτότητάς τους, έχουν αποκρυσταλλώσει τη στάση τους απέναντι στα διάφορα πολιτισμικά στοιχεία του περιβάλλοντός τους και οι απόψεις τους χαρακτηρίζονται από μια μεγαλύτερη σταθερότητα. Βέβαια, σε μια εποχή (σε κατάσταση 'ρευστότητας') κοινωνικών αλληλεξαρτήσεων που εκτείνονται από το τοπικό στο παγκόσμιο περιβάλλον, όπου η καθημερινότητα ανασυγκροτείται κάτω από τις διαπραγματεύσεις που επιτελούνται μεταξύ των κοινωνικών υποκειμένων, η αναστοχαστική διαδικασία και γι' αυτούς (κατακτημένη, δοτή), ίσως, είναι κάτι αναπόφευκτο καταδεικνύοντας το δυναμικό μέρος της δόμησης της εθνικής ταυτότητας

Τελειώνοντας, νομίζουμε ότι είναι απαραίτητη η γενίκευση ευρύτερα της έρευνας στον Ελλαδικό χώρο για θέματα που σχετίζονται με την ένταξη των αλλοδαπών στο εκπαιδευτικό σύστημα, αλλά και στην κοινωνική δομή. Επίσης, η διερεύνηση με ποιοτικές μεθόδους (συνεντεύξεις με μαθητές, γονείς, έρευνα-δράσης κ.λπ.) για την εμπάθυση σε συγκεκριμένα σημεία (λόγοι, αίτια) στη διαδικασία απόκτησης εθνικής/εθνοτικής ταυτότητας θα βοηθήσει στη μεγαλύτερη κατανόηση των διαδικασιών ένταξης και διαμόρφωσης μιας εθνικής ταυτότητας. Παράλληλα, στο ελληνικό σχολείο χρειάζεται ενίσχυση της διαφορετικότητας και δομές υποστήριξης των πολιτισμικών στοιχείων των αλλοδαπών, ενώ χρειάζονται και γενικότερες κοινωνικές

αλλαγές & μετασχηματισμοί, γιατί οι κοινωνικές πεπτοιθήσεις είναι ακόμη πολύ ισχυρές και ξεριζώνονται δύσκολα.

Βιβλιογραφία

- Αραμπατζή, Χ. (2010) Συσχετισμοί και αλληλεπιδράσεις προσφυγικής και πολιτικής ταυτότητας στον απόηχο των δραματικών γεγονότων του διχασμού στη Χαλκιδική. Τα πρακτικά του Δ' Ευρωπαϊκού Συνεδρίου Νεοελληνικών Σπουδών (σ. 815-827) (Γρανάδα, 9-12 Σεπτεμβρίου 2010). Ανάκτηση στις 2/1/2014 από http://www.eens.org/EENS_congresses/2010/Arampatzi_christina.pdf
- Βέϊκος, Θ. (1993) *Εθνικισμός και εθνική ταυτότητα*. Αθήνα: Αυτοέκδοση.
- Βέϊκος, Θ. (1995) *Ο κόσμος σε διασπορά. Έθνη και Οικουμένη*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Barrett, M. (2000) *The development of national identity in childhood and adolescence*. Retrieved 2/1/2014 from http://epubs.surrey.ac.uk/1642/1/00_Inaugural_lecture.pdf
- Bauman, Z. (2004) *Παγκοσμιοποίηση. Οι συνέπειες για τον άνθρωπο*. Αθήνα: Πολύτροπον.
- Bauman, Z. (2002) *Η μετανεωτερικότητα και τα δεινά της* (Μτφ. Γ. Ι. Μπαμπασάκης). Αθήνα: Ψυχογιός.
- Bernstein, B. (1971) *Class, Codes and Control. Theoretical Studies towards a Sociology of Language* (Vol. I). London: Routledge and Kegan Paul.
- Berry, J. W., Phinney, J. S., Sam, D. L. & Vedder, P. (2006) Immigrant youth: Acculturation, identity, and adaptation. *Applied Psychology: An International Review*, 55(3), 303-332.
- Γεωργογιάννης, Π. (2000) *Ελληνικά ως Δεύτερη Γλώσσα*. Πάτρα: Αχαϊκές εκδόσεις.
- Γιανναράς, Χ. (1996) *Ελληνότροπος πολιτική*. Αθήνα: Ίκαρος.
- Γιούλτσης, Β. (2005) *Γενική κοινωνιολογία*. Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη.
- Γκότοβος, Α. (2002) *Εκπαίδευση και ετερότητα*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Δαμανάκης, Μ. (2000) *Η Εκπαίδευση των Παλινοστούτων και Αλλοδαπών Μαθητών στην Ελλάδα. Διαπολιτισμική Προσέγγιση*. Αθήνα: Gutenberg.
- Δαμανάκης, Μ. (2007) *Ταυτότητες και εκπαίδευση στη διασπορά*. Αθήνα: Gutenberg.
- De St. Aubin, E., McAdams, D.P. & Kim, T.C. (Eds) (2004) *The generative society: Caring for future generations*. Washington, DC: American Psychological Association.

- Ελευθεράκης, Θ. (2006) Περί έθνους, εθνικισμού, παγκοσμιοποίησης και σχολείου. *Επιστήμες Αγωγής*, 2, 107-120.
- Epstein, A.L. (1978) *Ethnos and Identity: three studies in ethnicity* London: Tavistock Publications.
- Erikson, E. H. (1968) *Identity: Youth and crisis*. New York: W. W. Norton & Company, Inc.
- Erikson, E.H. (1963) *Childhood and society*. New York: Norton.
- Fearon, D. J., (1999) *What is identity?* Stanford University. Retrieved 2/1/2014 from <https://www.stanford.edu/group/fearon-research/cgi-bin/wordpress/wp-content/uploads/2013/10/What-is-Identity-as-we-now-use-the-word-.pdf>
- Feldman, R. (2011) *Εξελικτική Ψυχολογία. Δια βίου ανάπτυξη* (Επιμ. Η. Μπεζεβέγκης). Αθήνα: Gutenberg.
- Gellner, E. (1992) *Έθνη και εθνικισμός* (Μτφ. Δ. Λαφαζάνη). Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Gewirtz, Sh. & Cribb, A. (2011) *Κατανοώντας την εκπαίδευση*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Habermas, J. (1993) *Ο φιλοσοφικός λόγος της νεωτερικότητας. Δώδεκα παραδόσεις* (Μτφ. Λ. Αναγνωστός - Αναστασία Καραστάθη). Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Hall, J. M. (1997) *Ethnic identity in Greek antiquity*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Jenkins, R. (1996) *Social Identity*. London: Routledge
- Κοροβίνης, Β. & Ζιάκας, Θ. (1987) *Αναζητώντας μια θεωρία για το έθνος*. Αθήνα: Εκάτη.
- Κωνσταντοπούλου, Χρ., Μαράτου-Αλιπράντη, Λ., Γερμανός, Δ. & Οικονόμου, Θ. (1999) *Εμείς και οι άλλοι*. Αθήνα: Τυπωθήτω.
- Μιχαήλ, Δ. (1992) *Έθνος, εθνικισμός και εθνική συνείδηση. Μια ανθρωπολογική προσέγγιση*. Αθήνα: Λεβιάθαν.
- Μπαλιμπάρ, Ε. (1991) Ρατσισμός και εθνικισμός. Στο Ε. Μπαλιμπάρ & Ιμ. Βαλερστάιν. *Φυλή, έθνος, τάξη οι διαφορούμενες ταυτότητες*, Αθήνα: Ο πολίτης.
- Νικολάου, Σ.-Μ. (2009α) *Κοινωνικοποίηση στο σχολείο*. Αθήνα: Gutenberg.
- Νικολάου, Σ.-Μ. (2009β) *Θεωρητικά ζητήματα στην Κοινωνιολογία της Εκπαίδευσης*. Αθήνα: Gutenberg.
- Oyserman, D., Bybee, D., Terry, K. & Hart-Johnson, T. (2004) Possible selves as roadmaps. *Journal of Research in Personality*, 38 (2), 130-149.
- Παναγιωτόπουλος, Ν. (1993) Εισαγωγή. Στο P. Bourdieu & J.-Cl. Passeron, *Οι κληρονόμοι: Οι φοιτητές και η κουλτούρα*, 7-33. Αθήνα: Ινστιτούτο του βιβλίου-Μ. Καρδαμίτσα.

- Παπαστάμου, Σ. (1999) *Σύγχρονες έρευνες στην Κοινωνική Ψυχολογία. Διομαδικές Σχέσεις*. Αθήνα: Οδυσσεάς.
- Πεχτελίδης, Γ. (2011) *Κυριαρχία και αντίσταση. Μεταδομιστικές αναλύσεις της εκπαίδευσης*. Αθήνα: Εκκρεμές.
- Προκοπίου-Βαξεβάνη, Ε. (2003) Η διαμόρφωση της Εθνικής Ταυτότητας στο σύγχρονο ελληνικό σχολείο. *Αντιτετράδια της Εκπαίδευσης*, 63-64. Ανάκτηση στις 2/1/2014 www.antitetradia.gr/portal/index.php?option=com_content&view=article&id=571:η-διαμόρφωση-της-εθνικής-ταυτότητας-στο-σύγχρονο-ελληνικό-σχολείο&cat id=59&Itemid=102
- Parsons, T. (1964) *Social Structure and Personality*. New York: Free Press.
- Phinney, J. (1990) Ethnic identity in adolescents and adults: A review of research. *Psychological Bulletin*, 108, 499-514.
- Phinney, J. (1992) The Multigroup Ethnic Identity Measure. *Journal of Adolescent Research*, 7, 156-176.
- Phinney, J. S. (1989) Stages of ethnic identity development in minority group adolescents. *Journal of Early adolescence*, 9, 34-49.
- Phinney, J. S. (1993) A three-stage model of ethnic identity development in adolescence. In Bernal, M. E. & Knight, G. P. (eds.), *Ethnic identity: formation and transmission among Hispanics and other minorities* (pp. 61-80). Albany: New York Press.
- Phinney, J.S., Horenczyk, G., Liebkind, K. & Vedder, P. (2001) Ethnic identity, immigration, and well-being: An interactional perspective. *Journal of Social Issues*, 57(3), 493-510.
- Pistoi, P. (1991) *Εθνική ταυτότητα και εθνική κινητοποίηση* (Μτφ. Κ. Κατσουρός). Αθήνα: Λεβιάθαν.
- Smith, A. (1991) *National identity*. Nevada: University of Nevada Press.
- Tajfel, H. & Turner, J. C. (1979) An integrative theory of intergroup conflict. In W. G. Austin & S. Worchel (Eds.), *The social psychology of intergroup relations* (pp. 33-47). Monterey, CA: Brooks/Cole.
- Warikoo, N. (2005) Gender and ethnic identity among second generation Indo-Caribbeans. *Ethnic and Racial Studies*, 28(5), 803-831.
- Φραγκουδάκη, Α. & Δραγώνα, Θ. (Επιμ.) (1997) *Τι είναι η πατρίδα μας: Εθνοκεντρισμός στην Εκπαίδευση*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Ψαρρού, Ν. (2005) *Εθνική Ταυτότητα στην Εποχή της Παγκοσμιοποίησης*. Αθήνα: Gutenberg.
- Zavalloni, M. & Louis-Guerin, C. (1996) *Κοινωνική ταυτότητα και συνείδηση. Εισαγωγή στην εγω-οικολογία*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.